

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

A műszaki alkotók védelme és a társadalmi érdek

A műszaki alkotások védelmének eredeti célja és fejlődése

Az iparjogvédelmet a **fejlődés iránti igény** hozta létre. A társadalmi, gazdasági területeken végbement, végbemenő folyamatok kihatottak és kihatnak ma is az iparjogvédelemi intézményekre, ezek közül is elsősorban a műszaki alkotások jogvédelmére.

A műszaki alkotások jogvédelme a feltörekvő polgári társadalom megerősödését szolgálta. Amikor Angliában 1623-ban sikerült kiharcolni a királyi privilégiumok adományozásának megszüntetését, meghagyták „az első és igazi feltalálónak” adott, meghatározott időre szóló kizárólagos jogot, amely a patent letters, szabadalom elnevezést kapta¹. A jog természetesen csak az angol királyság területére volt érvényes, de az akkori lehetőségek mellett a feltaláló „első és igazi” voltát egyébként sem tudták szélesebb területen vizsgálni.

Az **eredeti cél** tehát a *műszaki alkotók* közül az „**első és igazi feltaláló**” védelme volt a *társadalom érdekét* szolgáló gazdasági fejlődés elősegítésére. A fejlődés *első szakaszában* a műszaki alkotó csak saját maga hasznosíthatta alkotását: **a feltaláló és a hasznosító azonos személy volt.**

Az alkotó és a társadalom érdekeinek változásait az iparjogvédelem fejlődése során elemezve a következők állapíthatók meg.

A társadalmi érdek, a közlekedés és a kommunikáció fejlődésének eredményeként az „**első és igazi**” feltaláló azonosítására vonatkozó igény fokozatosan terjedt ki az egész világra. Amikor szükségessé vált a kereskedelem nemzetközivé válásának útjába álló akadályok elhárítása, kétoldalú szerződésekben, majd nemzetközi megállapodások keretében kellett lehetővé tenni a jog kiterjesztését. Ez azonban nem automatikusan történt. A jogszerzés összefügg a szuverenitással, ezért mindenütt külön kellett szabadalmat kérelmezni. Tekintve a jog megszerzésével és fenntartásával járó jelentős költségeket, az oltalom kiterjesztésére sokszor nem került sor, vagy csak néhány országra kiterjedően.

A műszaki alkotások jogának fejlődése megindult egy másik irányba is. A gazdaság fejlődése olyan új szükségleteket vetett fel, amelyek védelmére a szabadalmi rendszer már nem

¹ Statute of Monopolies, 1623 Anglia

volt alkalmas. Bizonyos színvonal megköveteléséből nem lehetett engedni, az új szükségletek védelme viszont a szabadalmi rendszer „felhígítása” nélkül nem lett volna biztosítható. Az előbbi okból hozták létre a használat mintát, amely lényegében a szabadalomnál alacsonyabb színvonalú „kis” szabadalomnak tekinthető. Új szükséglet kielégítésére szolgált az ipari (formatervezési, illetve ízlés) minta, a nemesített növények oltalma, a mikroorganizmus törzsek oltalma, stb. Ezek az új jogvédelmi intézmények is csak az első és igazi szerzők alkotására adtak és adnak jogvédelmet. Közel egy századdal az első szabadalmi törvény megszületése után létrejött az első szerzői jogi törvény², amely az irodalmi és művészeti alkotók és művek védelmére szolgált.

A fejlődés folyamán szükségessé vált, hogy az első és igazi feltaláló a szabadalmi jogát átruházhassa és ezzel munkáját alkotásra koncentrálja. A fejlődés *második szakaszában* a műszaki alkotó hasznosítás jogát átengedhette egy erre vállalkozónak: *a feltaláló és a hasznosító személye elvált egymástól*, de a feltaláló és vállalkozó, mint egyenrangú felek álltak egymással szemben. Ez segítette az alkotó tevékenységét, mert az alkotónak nem kellett a kivitelezéssel foglalkoznia, azt tehetette, amihez értett: az alkotáshoz.

Ezzel elindult egy folyamat, amely a széleskörű társadalmi érdeket vállalati érdekké alakította át. Mivel a vállalat kizárólagos joga a többi vállalat versenyből történő kizárását eredményezte, egyre jobban kidomborodott az iparjogvédelem versenyesszükséglet szerepe. A társadalom és alkotók érdeke közvetetté vált. A társadalom a vállalatok közti verseny eredményeként létrejövő fejlődésben volt érdekelt, és ennek csak egyik eszköze a fejlesztés műszaki szellemi alkotások segítségével.

Amíg a széles társadalmi érdek és a vállalati érdek megegyezett, addig ez a folyamat nem jelentett problémát, azonban a monopóliumok és kartellek kialakulása megindította a társadalmi és vállalati érdek szétválását. A vállalatok fejlesztő részlegeinek megszervezése után létrehozott munkavállalói alkotások intézménye már a törvény erejénél fogva a vállalatra ruházta az alkotások feletti rendelkezési jogot. A fejlődés *harmadik szakaszában* a műszaki alkotó és a vállalkozó kapcsolata tovább fejlődött: *a vállalkozó alkalmazta a feltalálót*, így alá-, fölérendeltségi viszonyba kerültek egymással.

A liberális gazdaságpolitika eredményeként befejeződött az a folyamat, amely során az alkotó és a társadalom közé beékelődött a vállalat. A vállalat csak annyit juttat az alkotónak, amennyi az ösztönzéséhez szükséges, a többit a profit maximalizálására fordítja. Ma a műszaki

² Statute of Anne 1709 Anglia

alkotások jogvédelme csaknem kizárólag az innováció során létrejött termékre vagy eljárásra irányul, azt a természetes vagy jogi személyt védi, aki vagy amely az innovációt végrehajtotta. Ha egy új, szabadalommal védett termék piacra kerül, a médiában csak a gyártó vállalat nevével fémjelzik, az alkotókról annyit közölnek, hogy a gyár fejlesztő csoportja hozta létre a terméket. A fejlődés **mai negyedik szakaszában egyre kevésbé azonosítható a fejlesztő csoporton belül az „igazi” feltaláló személye.**

A műszaki alkotások jogvédelme **ma** olyan **versenyesszköz**, amely egy vállalatot monopolhelyzetbe hoz és tart az összes többivel szemben addig, amíg a jog fennáll, illetve a versenytársak valamilyen fejlesztéssel ezt a hátrányt nem tudják ledolgozni. A versenytársak érdeke a fejlesztési eredmény elsőbbségének igazolása és nem az „igazi” feltaláló(k) kilétének feltárása.

A vállalat érdeke **nem az „első” feltaláló, hanem az „első” találmány segítségével monopolhelyzet létrehozása és fenntartása.** A vállalati, azon belül is a multinacionális nagyvállalati érdek egyre jobban erősödik a társadalmi érdekekkel szemben, amely a lemaradások felszámolására, a fejlesztési eredmények minél gyorsabb elterjesztésére irányul. Éppen napjaink eseményei világítanak rá, hogy ezen a téren nincs minden rendben. **Jelen írás célja annak felderítése, hogy a mai társadalmi érdek megkívánná-e az „első és igazi” feltalálók ösztönzését vagy a társadalom szempontjából közömbös az „igazi” feltaláló személyének azonosíthatósága.** Ha társadalmi érdekek a jelenlegi helyzet nem felel meg, akkor van-e lehetőség ezen változtatni és lehet-e eszközöket találni a változtatás elősegítésére.

A szabadalmi rendszer hatékonyságával kapcsolatban közel kétszáz év óta időnként fellángoló viták a gazdaságra versenyesszökként gyakorolt hatás körül zajlottak.

Felvetődik a kérdés, vajon mi okozza azt, hogy a társadalmi érdekeltséget felváltó vállalati érdekeltség súlypontja egyre inkább a multinacionális nagyvállalatok érdekeltsége felé tolódik el és ez hogyan befolyásolja a műszaki alkotások jogvédelmének hatékonyságát. Az egyik fő oka, hogy a jogok megszerzése, illetve kiterjesztése az említett intézkedések ellenére egyre nagyobb költségekkel jár, és ezt a kockázatot - főleg a szerényebb anyagi háttérrel rendelkező vállalatok közül - egyre kevesebben vállalják. A kockázatot növeli, hogy a fejlődés rendkívüli mértékben felgyorsult és a fejlesztés eredménye a gyors avulás következtében egyre ritkábban térül meg. Ugyanakkor a szabadalom megszerzésére irányuló eljárás átfutási ideje az idők folyamán nem csökkent, hanem inkább megnőtt. Végül a műszaki fejlesztés vonatkozásában is érvényesül az élet más területein egyre inkább elterjedő jelenség: minél nagyobb érték van valakinek a tulajdonában,

az ellenérdekeltek annál kevésbé válogatnak az érték megszerzésének eszközeiben. Az igazán eredményes találmányokat gátlástalanul bitorolják és a jog érvényesítésére szolgáló perek néha több mint egy évtizedig is eltartanak. Ezek költségeit és kockázatát a kisebb vállalatok a tőkeerős nagyvállalatokkal szemben nem képesek vállalni.

A golyóstoll gyártását számos helyen bevezették a második világháború után a feltaláló, Bíró László engedélye nélkül. A hasznosítás jogát megszerző konzorcium perelte az engedély nélkül gyártókat. Újságírók kérdezték az egyik golyóstoll gyártót, hogy nem fél-e attól, hogy elveszti a pert. A gyáros azt mondta, hogy nem, mert amikor véget ér a per, az elért nyereség akkora lesz, hogy a mellényzsebéből fogja kifizetni a megítélt összeget.

Az „igazi” feltaláló háttérbe szorulása

Eltekintve a joggal való visszaélés eseteitől, az „igazi” alkotó háttérbe szorulása különösen azután vette kezdetét, hogy a fejlesztés egyre bonyolultabbá vált, egyre nagyobb ráfordítást igényelt, az alkotások bizonyítására kísérleteket kellett végezni, amelyekhez szükséges minták elkészítése és a kísérletek elvégzése a fejlesztő csoporthoz beosztott szakmunkások és technikusok feladatát képezte. A fejlesztési eredmény létrejöttéhez többen is alkotó módon járultak hozzá, például részfeladatok megoldásával. Nem állt rendelkezésre olyan eljárás, amely alapján mérlegelni lehetett volna, hogy az egyes alkotók felismerése milyen mértékben járult a megoldáshoz. Az alacsonyabb beosztású fejlesztők rendszerint elfogadták a vezető tervező döntését.

A szovjet államkapitalista rendszerben a vállalat és az alkotó közti kapcsolatot az állam és az alkotó közti kapcsolat váltotta fel. Ezt a kapcsolatot az állam rendeletek útján szabályozta. Figyelembe kellett vennie, hogy míg a rutinmunka értékarányosan díjazható, addig az alkotás nem követelhető meg, csak ösztönözhető. A szabadalmi rendszert lényegében csak külföldi bejelentők számára tartották fenn, a hazai alkotásokat a szabadalmi bejelentések vizsgálatának megfelelő vizsgálat alá vetették, és ha megfelelt a feltételeknek, szerzői tanúsítványt adtak ki. Az újítási rendszert is meghonosították, országos mozgalommá tették. Díjazás szempontjából a szerzői tanúsítványt az újítással együtt kezelték, figyelembe véve az minőségi eltérést.

Paradox módon a szovjet rendszerben, amely a műszaki alkotó ösztönzését tűzte ki célul a szerzői tanúsítvány létrehozásával, teljesedett ki az igazi feltaláló háttérbe szorítása. A szocialista

elosztási rendszerben a bérek és béren kívüli juttatások felső határa következtében - elvileg - a hasznos eredményhez kötött feltalálói díj kitörési pontot jelentett. A korlátok az állami vállalat vezetőjére is vonatkoztak, mint az állam alkalmazottjára, így „elfogadta” a beosztottjainak javaslatát, hogy szerepeljen a feltalálók között. A vállalatvezető pozícióját erősítette a párttagsága a sokszor párton kívüli feltalálókkal szemben. Az elosztási rendszer korlátai és az alkotók külön díjazása közti ellentmondás termelte ki a joggal való visszaélést. Hiába próbálták szigorú rendeletekkel megakadályozni a visszaéléseket, az alkotó munka folyamatát nem dokumentálták úgy, hogy az lehetővé tette volna a visszaélés feltárását.

Hazai kísérletek a személyiségi jogok érvényre juttatására

A személyhez fűződő jogokkal kapcsolatos rendelkezések a hatályos Ptk.³ 75-85.§-ában, a szellemi alkotásokhoz fűződő különleges rendelkezések a 86-87.§-ban találhatók. A Ptk. 85.§ lényegében azt rögzíti, hogy a személyhez fűződő jogok nem ruházhatók át és nem örökölhetők.

A szerzői jogot az Szjt.⁴ 4.§-a rögzíti: „A szerzői jog azt illeti, aki a művet megalkotta (szerző).” A műszaki alkotó a szerzőség egy különleges esete, tehát egyértelmű, hogy ez a rendelkezés kiterjed a műszaki alkotóra is. A szerző által alkotott műtől egyéni eredeti jelleget követelnek meg [Szjt. 1.§ (3) bek.], a műszaki alkotás jellemzője az újdonság.

A szellemi alkotáshoz való jog védelmének megerősítését kívánja szolgálni a Btk.⁵ 329.§-a, amely „Bitorlás” címszó alatt büntettnek nyilvánítja azt „Aki a) más szellemi alkotását sajátjaként tünteti fel, és ezzel a jogosultnak vagyoni hátrányt okoz, b) gazdálkodó szervezetnél betöltött munkakörével, tisztségével, tagságával visszaélve más szellemi alkotásának hasznosítását vagy az alkotáshoz fűződő jogok érvényesítését attól teszi függővé, hogy annak díjából, illetve az abból származó haszonból vagy nyereségből részesítsék, illetve jogosultként tüntessék fel, büntetett követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”.

Mindez arra utal, hogy a Ptk. 75.§ (3) bekezdés első fordulataiban meghatározott kivétel: „A személyhez fűződő jogokat nem sérti az a magatartás, amelyhez a jogosult hozzájárult, feltéve, hogy a hozzájárulás megadása társadalmi érdeket nem sért vagy veszélyeztet.”, nem vonatkozhat az alkotás szerzőségéről való lemondásra és ezért erre érvényes a (3) bekezdés második fordulata:

³ 1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről

⁴ A szerzői jogról szóló 1999. évi XXXVI. törvény

⁵ 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről

„A személyhez fűződő jogokat egyébként korlátozó szerződés vagy egyoldalú nyilatkozat semmis.”.

A magyar törvények tehát büntették nyilvánították (már a szovjet blokkhoz tartozásunk idején is) a feltalálói minőség bitorlását. A kérdés, hogy miért nem fejtett és miért nem fejt ki ma sem visszatartó hatást ez a rendelkezés.

A rendeletek igen alaposan körülbástyázzák az alkotóként való feltüntetés jogát, azonban a jog érvényesítésének van egy, a gyakorlatban szinte kivétel nélkül felmerülő akadálya: a **bizonyíthatatlanság**.

Annak ellenére, hogy a legtöbb esetben legalábbis a közelállók tudják, vagy csak sejtik az igazi feltalálók(k) kilétét, bizonyítani nem lehet. Kívülről egyáltalán nincs bizonyítási lehetőség és mivel rendszerint sehol nincs rögzítve, hogy ki mivel járult hozzá a végeredményhez, belülről, a csoport tagjai közül sem vállalkozhat senki sem - rágalmozással való megvádolás veszélye nélkül - a feltalálók felsorolásának, illetve a köztük lévő százalékos aránynak a megtámadására.

Több esetben előfordult, hogy egy termelői háttérrel nem rendelkező feltalálónak sikerült gyártót találni és felajánlotta, hogy a gyártó vezetőivel közösen jelentsék be a találmányt. Mivel gyakori volt ilyenkor az amétázás, az igazi feltalálók százalékos aránya attól függött, hogy a vállalatoktól hányan kerültek feltalálóként feltüntetésre.

A mai magyar helyzetet elemezve rendkívül szomorú kép tárul elénk. A privatizáció nyomán a vállalatok egy része tönkrement, másik részük külföldi kezekbe került. A külföldi cégek nem a fejlesztő részlegeiket telepítették át, hanem kész termékeik szériagyártását, ahol alkotói közreműködésre nincs szükség. Az új hazai kis- és középvállalatok tőkeszegények és nem tudják vállalni a jelentős befektetést igénylő innovációval járó kockázatokat. A középosztály elszegényedése a kis- és középvállalatok csökkenésével és a termelésnek a globális nagyvállalatokba történő koncentrációjával egyidejűleg megy végbe a fejlesztés koncentrációja is, amely az ezen a körön kívül rekedt alkotók ellehetetlenüléséhez vezet.

A hazai bejelentések száma közel tizedére csökkent. Az egyre csökkenő számú egyéni feltalálók, akinek alkotásaira érdemes lenne figyelni, megszállottan küzd az alkotása megvalósításáért, magára hagyottan nem talál megfelelő utat, mert ilyen nincs, vagy rendkívül nehezen található meg. Az olyan alkotó, aki képzettsége és képessége alapján élete folyamán több jelentős alkotás létrehozására lenne alkalmas, olyan tevékenységre szorul, amelyhez nem ért (gyártás, kereskedelem). Magyarország tagja a WIPO-nak, a Szellemi Tulajdon Világszervezetének,

az Európai Szabadalmi Szervezetnek és csatlakozott az EU szabadalom létrehozására kötött egyezményhez is, de az ezzel járó előnyök kihasználása egyre kevesebb hazai bejelentő számára válik lehetővé.

Összefoglalva: Az eredeti cél: az „első és igazi feltaláló” részére időleges kizárólagos jog biztosítása az idők folyamán jelentősen változott. **A szabadalmi rendszer ma már nem az „első” feltalálót, hanem az - ellenkező bizonyításáig - elsőként létrehozott találmánnyal a szabadalmast védi,** a feltalálóknak feltüntetettek közül az „igazi” feltaláló személyének azonosítására már nem alkalmas.

A műszaki alkotók védelme és társadalmi érdek közötti kapcsolat időszerűsége

A műszaki alkotó, az „igazi” feltaláló személyének háttérbe szorítása, a az állami tulajdon privatizálása után a vállalati érdek előtérbe kerülése a műszaki alkotók vagyoni jogainak kielégítésére felveti azt a kérdést, hogy a társadalmi érdek változott-e és ha igen, mi ma a műszaki alkotásokkal, a műszaki alkotókkal kapcsolatos társadalmi érdek. Más szóval: társadalmi érdek-e ma az „igazi” alkotók személyének megállapíthatósága és anyagi igényeinek elismerése?

Széchenyi István sokszor idézett mondása: *Minden kifejlődés, előmenetel, erő, érték és szerencsének legmélyebb sarkalatja a kiművelt emberfő. A tudományos emberfők mennyisége a nemzet igazi hatalma*⁶. Az elmúlt több mint másfél évszázad hatalmas fejlődése időszerűvé tette ennek az örökérvényű mondásnak a kibővítését: **A tudományos és alkotóképes emberfők mennyisége a nemzet igazi hatalma.** A kiművelt emberfők képesek csak az ország, a nemzet útjának olyan egyengetésére, amely végeredményben a sikeres helytálláshoz vezet. Ehhez azonban olyan *segítőtársakra is szükség van*, akik a mai fejlesztési versenyben a lemaradást meg tudják gátolni, vagy lemaradás esetén a felzárkózást elő tudják segíteni: **alkotóképes emberfőkre.**

Az elmúlt évszázadokban, de főleg a második világháborúval kezdődően óriási veszteségek érték népünket. A diktatúrák előli menekülés során a kiművelt, tudományos emberfők tömege emigrált és ez a folyamat a rendszerváltoztatás után sem szakadt meg. A kommunista agymosás eredményeként az igazi értékek háttérbe szorultak és előkészítették a talajt a neoliberális „demokrácia”, lényegében a pénzvilág diktatúrája számára. A régi, igazi értékeket visszakívánók és hamis „értékeket” hirdetők közti szakadék mélyülése, a nemzet erejét jelentő erős középosztály

⁶ Gróf Széchenyi István: Hitel

lesüllyedését eredményező neoliberális gazdaságpolitika a kiművelt emberfők jelentős csökkenésével járt.

Tekintve, hogy a rendszerváltoztatás után a nagy külföldi cégek nem végeztettek fejlesztést az ide telepített gyárakban, hanem csak tömeggyártást, bedolgozást, ehhez elég volt a betanított munkaerő foglalkoztatása. Az alkotóképes szakemberek vagy külföldre vándoroltak, vagy beálltak a rutin munkát végzők, legjobb esetben a termelést irányítók közé. A hazai alkotóerő bázis elsorvadt és ennek megfelelően csökkent az utánpótlás képzés is.

A magyar vállalatoknak nincs sok esélye, ha szabadalmuk egy multinacionális, vagy általában külföldi tőkeerős vállalat érdekeit sérti. Már a szabadalom megszerzése és a piacok megtartása érdekében történő kiterjesztése is jelentős befektetést igényel, de bitorlás esetén a jogok megvédése ezt nagyságrenddel felül is múlhatja. A kíméletlen verseny során a multik nem mindig válogatnak az eszközökben, így ha támadhatatlan fegyver van a kezükben, akkor azt használják is.

Ha ez után feltesszük a kérdést, hogy társadalmi érdek-e az alkotóerő bázis erősítése, akkor - úgy vélem - nem lehet más választ adni, mint hogy a társadalom létérdeke a társadalmat kiemelni a jelenlegi letargikus, pangó helyzetből. Ennek egyik lehetséges eszköze az olyan húzó emberek segítése, akik munkája nyomán lehetségessé válik a társadalom újjászületése. Népünk bebizonyította a tatárjárás, a 150 éves török megszállás, a Rákóczi szabadságharc, Világos, sőt Trianon után is, hogy van ereje felemelkedni, megújulni. Ez ad reményt arra, hogy ez most is be fog következni. Ehhez segíthet hozzá az igazi alkotók ösztönzése és támogatása alkotásaik megvalósítása érdekében.

Az alkotóerő mozgósításának eszköze: az erkölcsi és anyagi megbecsülés

Egy másik szempont, amit figyelembe kell vennünk, az emberi létünkkel kapcsolatos. Az ember az egyetlen élőlény a földön, amely értelemmel, tudattal rendelkezik, csak az ember képes felfogni értelm segítségével saját létezését. Az értelem hordozója az agy és ez az ember egyetlen szerve, amelynél az állatvilágban nincs tökéletesebb. Az értelem és a képzelőerő segítségével egyedül az emberi agy képes gondolkodásra. Az emberi agy a kiinduló pontja az élet minden területén valamilyen cél elérése érdekében kifejtett tudatos tevékenységnek. Csak az ember képes értelm segítségével gondolkodásra, tanulásra és képzelőereje segítségével gondolattársításra. A

tanulással tudásra tesz szert, és minél nagyobb a tudása annál nagyobb az igénye a tudásának megfelelő tevékenységre, munka végzésére. Ha nem a képzettségének megfelelő munkát végez, elégedetlen lesz, egészsége is tönkremehet, depresszióssá válik. Az társadalom egészséges, ahol az emberek meg vannak elégedve a munkakörülményeikkel és ennek hatására kialakult életvitelükkel.

A gondolattársítási képesség segítségével az agyban születnek meg az ötletek, az alkotások és az agyban alakulnak ki a megvalósításhoz szükséges megoldások.

Az alkotás az agy legmagasabb fokú tevékenysége. Ezen belül a műszaki alkotások, a világban fizikailag létező anyagok, eszközök olyan új kombinációi, amelyeket az alkotója ilyen összetételben még nem látott. Az ilyenek kigondolójuk számára mindenképpen alkotások, azaz „igazi” alkotások. Az „igazi” alkotások közül kiemelkednek az „első” alkotások, a védhető műszaki alkotások. Az „igazi” műszaki alkotások védhető műszaki alkotásokon kívüli részét nevezzük **eredeti műszaki újításnak**. Ezek akkor is értékesek lehetnek, ha ilyen kombináció már valahol másutt, *kigondolójának tudta nélkül* létezik. ***Az eredeti műszaki újítás és a védhető találmány tehát egy tőről fakad, a műszaki alkotásoknak, mint általánosnak (genus proximum) minőségben eltérő egyesei (species, differentia specifica).***

Itt jegyzem meg, hogy a műszaki újítások másik részét, az átvett, vagy **követő műszaki újítások** teszik ki. A követő műszaki újítások máshol már létező és javaslattevője által átvételre ajánlott műszaki megoldások. A követő műszaki újítás nem az invenció, hanem az innováció része.

Az alkotóképesség egyrészt öröklött tehetség következménye, másrészt a felismert tehetség tudatos neveléssel történő fejlesztésének eredménye. Az alkotóképes ember akkor érzi magát elégedettnek, ha látja, hogy sikerült egy-egy alkotása, a másokkal való közlés után elismerik, hogy az alkotást ő hozta létre és az másoknak is tetszik, mások számára is örömet nyújt. Ugyanakkor biztosítania kell az alkotás létrehozásához szükséges környezetet, biztosítania kell a saját és családjá megélhetését. Ehhez az szükséges, hogy az alkotás létrehozására irányuló tevékenysége valamilyen kapcsolatban legyen az önfenntartása érdekében végzett munkával. Ez a gyakorlatban kétféle módon történik. Az alkotó munkaviszonya keretében alkot és ezért megfelelő munkabért, vagy külön anyagi elismerést kap, a másik esetben - munkaviszonyon kívül - annak reményében alkot, hogy az alkotást hasznosítani tudja és a hasznosításból származó bevétele fedezi a ráfordításokat.

Ennek megfelelően a műszaki alkotó szeme előtt két dolog lebeg: ismerjék el, hogy az alkotásnak ő a létrehozója, továbbá a befektetett munka valamilyen anyagi előnyhöz juttassa. Az

első feltétel olyan személyiségi jog, amely mint igény változatlan az első szabadalmi törvény megszületése óta. A másik jogos igényt azonban már nem lehet a 400 év előtti módon megoldani, mert az anyagi előnyhöz jutás az alkotás hasznosításával függ össze és a hasznot csak feltaláló és egy hasznosító közti munkamegosztással lehet biztosítani. Az idők folyamán a hasznosító munkaadóvá válásával kettőjük kapcsolatában a hasznosító pozíciója egyre erősödött. A gazdaság fejlődésének szükségszerű követelményeként létrejött munkamegosztás fejlődése az „igazi” feltaláló azonosíthatóságának csökkenésén keresztül a személyiségi jog érvényesíthetőségének fokozatos meggyengüléséhez vezetett.

Az „első és igazi” alkotó anyagi igényeinek kielégítését lehet jogszabályokkal biztosítani, de ahhoz az „első és igazi” alkotó azonosíthatóságára van szükség. Az „első” alkotó azonosíthatósága az iparjogvédelem jogintézményein keresztül érhető el, de az „igazi” (de nem feltétlenül az első) alkotó azonosíthatósága jelenleg még büntető szankciók ellenére is megoldatlan.

Az „igazi” alkotó azonosíthatóságának megoldatlansága miatt nem lehet tudni, hogy kik, milyen minőségben kerültek az okiratilag elismert „első” alkotók közé és milyen minőségben részesülnek „alkotói” elismerésben és díjazásban.

Ha elfogadjuk, hogy szükség van a jelenlegi alkotóbázis lényeges kiterjesztésére, akkor kérdés, hogy milyen lehetőséget lehet erre találni ennek a problémának a megoldására. Álláspontom szerint első lépés: érvényt kell szerezni az alkotó évszázadok óta változatlan azon igényének, hogy a személyiségi jogok közül ma csak papíron elismert, de a gyakorlatban nem érvényesülő azonosítás biztosítható legyen.

Az alkotást törvényes eszközökkel kikényszeríteni nem lehet, csak ösztönözni. Ösztönzés formája a személyiségi jogok tekintetében az erkölcsi elismerés, a vagyoni jogok tekintetében az anyagi elismerés. A személyiségi jogok sikeres helyreállítása kihatással lehet egy, a valós helyzetnek megfelelő ösztönzési rendszer kialakítására.

Az első lépés tehát az „igazi” alkotó személyiségi jogainak helyre állítását, ezen belül is első sorban azonosíthatóságát eredményező lehetséges módszerek kidolgozása.

A szabadalmi rendszeren és a többi iparjogvédelmi intézményen a nemzetközi kötelezettségek miatt a nyilvánvaló eljárási problémák megoldásán kívül igen nehéz változtatni. Ezért indulásként azt kell megpróbálni, hogy milyen eszközök, példaképek állnak rendelkezésre a hagyományos iparjogvédelmi intézményeken kívül, amelyek kiinduló alapot szolgáltathatnak az alkotók azonosítására.

Álláspontom szerint kiindulási alapot képezhet a vállalati újítási rendszerekből az elmúlt évtizedekben kialakult ötletgazdálkodás (német nyelvterületen: *Ideenmanagement*, a japánoktól kiindulva Kelet-Ázsiában: *minőségi körök*). Vizsgálat tárgya lehet a kommunista diktatúra által okozott hibák lehámozása után fennmaradó, a Szovjetunióban és azt követően a szovjet befolyási területen mindenütt bevezetett, rendeletek segítségével irányított újítási mozgalom is.

A 19. század második felében kialakult nagy monopol vállalatok és a feltörekvő kisebbek élet-halál harca rádöbbsentette a vállalatokat, hogy versenyképességük fenntartása érdekében növelni kell a termelékenységet. ***Felismerték, hogy a minőség javítására és az önköltség csökkentésére úgy is van lehetőség, ha a vállalat hivatásos fejlesztő gárdáján kívül a többi munkatársak alkotó potenciálját is kihasználják.*** Így alakult ki a 19. század vége felé az üzemi javaslati rendszer, amely mellékhatásként vezetési eszköznek is bizonyult az üzemi klíma javításához. A javaslatok célja olyan új megoldások kidolgozása, amelyek iparjogvédelmi intézménnyel nem védhetők, vagy a vállalat működési és értékesítési területén nincsenek oltalom alatt. Továbbí cél volt olyan, a vállalat működésével kapcsolatos nem műszaki ötletek megvalósítása, amelyek a vállalat részére valamilyen előnnyel járnak. A második világháború után kezdték alkalmazni az önkéntes csoportos kreatív módszereket, és ezek az évszázad utolsó évtizedében a javaslati rendszerrel együtt *ötletgazdálkodás* (Ideenmanagement) elnevezéssel egyre szélesebb körre terjedtek ki. Jelentősen megnőtt a résztvevők száma és a vállalatoknál jelentkező hasznos eredmény⁷. Hasonló kezdeményezés Japánban a második világháború után a „*minőségi körök*” szervezése, amellyel - többek között - sikerült a gyenge minőségű tömeggyártást kiváló minőségűvé tenni. A módszert több kelet ázsiai ország is átvette.

⁷ Hazánkban a rendszerváltoztatás során végrehajtott spontán privatizáció után megtorpanás következett be. Korábban a szakszervezetek és az Országos Találmányi Hivatal volt az üzemi javaslati rendszereknek megfelelő újítások gazdája. A szakszervezeti szövetség felbomlott az OTH-t felváltó Magyar Szabadalmi Hivatal feladatai közül törölték az újítást, mert az nem állami feladat, más társadalmi szervezet viszont nem vállalta át az újítási tevékenység szemmel tartását, így mára a helyzet átláthatatlan. Az ötletgazdálkodás kiépítését előlről, az alapoktól kell kezdeni.

A szovjet megoldásról már volt szó. Tanulni egy elvetélt kísérletből is lehet, ezért célszerűnek tartanám a korabeli szakirodalom segítségével tanulmányozni, elemezni a módszereket és az esetleges olyan lépések átvételét megfontolni, amelyek alkalmazása más környezetben siker reményével kecsegtet.

Vegyük továbbá figyelembe, hogy a műszaki alkotó is szerző, éppen úgy, mint az író, a festő, a szobrász, a zeneszerző, stb. A feltaláló jogállásának eltérő kezelése valószínűleg abból adódik, hogy a szerzői jog keletkezése későbbi, mint a szabadalmi törvényeké. *A műszaki alkotók védelmét a műszaki alkotások jogvédelmétől elválasztva a szerzői jog keretében* célszerű megoldani éppen úgy, mint a szoftver szerzőinek a jogvédelmét. Megfontolás tárgyát képezhetné, hogy első lépésben ez nem vonatkozna az iparjogvédelmi intézmény keretében védett megoldások szerzőire, azonban az eltérő szabályozások ellenére az átjárhatóságot mindenképpen biztosítani kell.

A magyar szerzői jogban meghonosodott az Önkéntes Műnyilvántartás, amely arra szolgál, hogy szerzőségi vita esetén a szerző igazolni tudja, hogy művét mikor alkotta és milyen tartalommal. A hatóság által lezárt borítékot csak a bíróság bonthatja fel, a boríték sérülése esetén elveszti a bizonyító erejét.

Egy hasonló - vállalaton, szervezeten belüli - rendszerrel megoldható lenne a szerző azonosíthatósága, mert ez az eljárás a munkaviszony keretében létrejött alkotások esetén nem sérti a vállalat érdekeit, az üzemi titkot. Csoportos alkotás esetén, ha az valamilyen kreatív módszerrel történik, az ülésnek a hozzászólók megnevezésével készült szó szerinti jegyzőkönyve lehet a vállalat megfelelő szerve által lezárt és őrzött letét, amelynek tartalma alapján lehet a végleges megoldás kialakulása után a szerzők személyét, valamint a részvétel arányát meghatározni. Több ülés esetén az összes jegyzőkönyvet hasonló módon kell kezelni, de az ülések közötti módosítások is írásban rögzítésre kerülnek a javaslattevők megnevezésével. Ha a módosítás több munkatárs közös javaslata, akkor rögzíteni kell, hogy ki mivel járult hozzá.

Ennek több előnye is van. Nem lehet később hatalmi szóval olyant szerzőként feltüntetni, aki nem járult alkotó felismeréssel az alkotás létrehozásához. De az is kockázatos, hogy a szerzőségi arányt az erősebb pozícióban lévők javára eltorzítsák, mert később a jegyzőkönyvek vagy erre vonatkozó iratok bizonyíthatják a hatalommal való visszaélést. A végleges megoldás rögzítése után az összes lezárt boríték felbontása után egy erre kijelölt döntésre jogosult szerv döntheti el, hogy kik azok, akik alkotó módon járultak hozzá a végleges megoldáshoz, kik azok, akiknek a gondolata

nem szerepel a végleges megoldásban, de hozzájárulása katalizátor szerepet játszott, és kik azok, akik ugyan alkotóként nem, de közreműködőként segítették az alkotók munkáját. Az „igazi” szerzők személyének azonosítása és köztük az arány rögzítése után lehet a szerzők és a közreműködők anyagi elismeréséről megállapodni.

Később, a megvalósult megoldás ismeretében dönthető el, hogy ez az eljárás alkalmas-e szabadalmi, használati minta, vagy ipari minta bejelentésre, vagy a megoldást üzemi titokként kell kezelni.

A bevezetés akadályainak elháríthatósága

Az előző részben ismertetett javaslattal szemben joggal vethető fel olyan aggály, hogy a vállalatok önállósága nem teszi lehetővé a kívülről történő beavatkozást. Ez eleve kizárja, hogy - szovjet mintára - rendelettel kerüljön sor az újításnak, az ötletgazdálkodásnak a javasolt módszer figyelembevételével történő bevezetésére. USA-ban, Japánban és Nyugat-Európában az újításnak több mint évszázados, a minőségi köröknek és az ötletgazdálkodásnak is közel félévszázados múltja van, a vállalatok - felismerve saját érdekeiket - egyre elterjedtebben alkalmazzák. Nálunk az újítási rendeletek eltörlése az újítások gyakorlati megszűnését eredményezte és most mindent teljesen előlről kellene kezdeni.

Az újítási rendelet eltörlése természetesen helyes rendelkezés volt, azonban az utána keletkezett vákuum már káros hatással járt. A vákuumnak több oka is volt. A legfontosabb okok: a privatizálás során a vállalatok átalakulása, az újítás fogalma körüli problémák és az újítási szakemberek más területre kerülése.

A vállalatok, ipari szövetkezetek privatizációja során a vállalatok egy része külföldi multinacionális cégek kezébe került, amelyek - mint már említettük - kialakult sorozatgyártást telepítettek ide az olcsó munkaerő reményében. Ugyanez a cél vezérelte a zöldmezős beruházókat is. A hazai tulajdonba kerülő egységek tulajdonosai és műszaki vezetése nem ismerte fel az újításokban rejlő lehetőségeket, mert legfeljebb a rendszerváltoztatás előtti újítási tevékenységet ismerte, annak minden hátrányával.

Lényegében ebből következnek az újítás fogalma körüli problémák. A vasfüggöny nemcsak az átjárhatóságot korlátozta, hanem a másik világ megismerhetőségét is. Különösen olyan intézmények megismerhetőségét, amely a vállalatok belügyeire vonatkozott, és amely ezért a

médiában keveset szerepelt. Ilyen volt az üzemi javaslati rendszer, amelyről hosszú ideig még a hazai újítással foglalkozó szakemberek sem tudtak. A rendeletekkel szabályozott „újítási mozgalom”, mint szovjet találmány terjedt el a köztudatban. Az olvadás éveiben, amikor már módunk volt más táborbeli országban újítási konferenciákon részt venni, találkoztunk egy-egy német, vagy osztrák újítási szakemberrel. Később a hetvenes-nyolcvanas években meghívást kaptam Ausztriában, Svájcban és Németországban tartott újítási konferenciákra, de még mindig egyedül voltam, aki a vasfüggöny mögül érkezve ismerkedhetett a nyugati újítási rendszerekkel.⁸ Annak ellenére, hogy meghívtunk osztrák és német előadókat, akik nemcsak Budapesten, hanem több helyen, vidéken is tartottak előadást, azon csak az újítási előadók vettek részt, az akkori vállalatok vezetése nem érdeklődött. A külföldi előadók hangsúlyozták, hogy a jól felépített vállalati újítási rendszer nemcsak gazdasági eredménnyel jár, hanem fontos vezetési eszköz egy kedvező vállalati mikroklíma kialakítására.

Nagyrészt az akkori „management” privatizálta a közepes és kisebb vállalatokat, és mivel csak az „újítási mozgalmat” ismerte, nem kívánta a privatizált vállalatnál fenntartani. Az újítási szakemberek más területre kerültek, kiöregedtek és ma már nem könnyű találni valakit, akinek vannak ismeretei a fejlett (és a fejlődő) országokban egyre jobban terjedő ötletgazdálkodásról.

Egy új ösztönzési rendszer felépítése évtizedekig is eltarthat, attól függően, hogy mikor és hogyan sikerül megtalálni és lefektetni azokat az alapokat, amelyekre a későbbiek során a rendszert fel lehet építeni. **Az alapok tekintetében elsősorban a rendszerváltoztatás során teljesen feledésbe ment újítási tevékenység felélesztése jöhetne számításba**, de nem szovjet típusú újítási rendszert, hanem a fejlett iparral rendelkező országokban egyre jobban elterjedő **„Ötletgazdálkodás”-t (Ideenmanagement) lenne célszerű meghonosítani és nem profit orientált szervezetekre is kiterjeszteni.**⁹ Az ötletgazdálkodás keretében létrehozott nagyobb értékű javaslatok jogi oltalmára is ismeretes megoldás. A német jog a munkavállalói találmányokra vonatkozó törvényben¹⁰ védi azokat a műszaki újítási javaslatokat, amelyek a munkáltatónak hasonló előnyös helyzetet biztosítanak, mint az ipari oltalmi formák (szabadalom, használati minta és formatervezési minta). ***Az ötletgazdálkodásból és más sikeres példából¹¹ kiindulva a jelenlegi***

⁸ 1970-ben egy bécsi konferencián a holland újítási egyesület vezetője, Nolst Trenite vetette fel egy európai újítási egyesület létrehozásának gondolatát. A Magyar Iparjogvédelmi Egyesület felkarolta ezt a kezdeményezést és 1971-ben Budapesten osztrák, német, holland, cseh és magyar szakemberek létrehozták az egyesületet. A szervezést és a titkárság létesítését a MIE vállalta volna magára. Magyar részről a részvétel azon bukkott el, hogy az újítási kérdéseket irányító OTH és az „újítási mozgalmat” szervező szakszervezetek vezetői nem járultak hozzá a magyar részvételhez.

⁹ Gedeon Sándor: Alkotóerő gazdálkodás. Barankovics Alapítvány, 2010.

¹⁰ Arbeitnehmererfindungsgesetz 20.§.

¹¹ Japánban a 2. világháború után kialakult „minőségi körök” intézménye, amely egyre jobban elterjedt a keletázsiai országokban (Kína, Dél-Korea, India). Irodalmi adatok szerint a Kínában megalakult minőségi körök száma 20 millióra becsülhető.

pazarlás megszüntethető és megvalósítható az alkotóerő lényegesen hatékonyabb kihasználása.

Bármennyire is nehéznek tűnik a helyzet, nem kilátástalan. Az ötletgazdálkodás Távol-Keleten, Nyugat-Európában, USA-ban tapasztalt hatalmas fejlődése előbb-utóbb ide is begyűrűzik. Minél hamarabb fogunk hozzá, annál jobb. De hogyan?

Mindig az első lépés a legnehezebb. Az ötletgazdálkodás létrehozása csak felvilágosítással történhet. Arról kell meggyőzni a vállalatokat és más szervezeteket, amit Günther Höckel német szakember könyvének címe kifejez: „Senki sem olyan okos, mint mindannyian együttvéve.”¹² A felvilágosító munkára a legalkalmasabbak a szakmai kamarák, önkormányzatok, egyesületek egy vagy több, az ötletgazdálkodás terjesztését vállaló civil szervezet segítségével. Az indításhoz azonban ennél több kell: határozott kormányzati támogatás. Kétségtelen, hogy **az üzemi ötletgazdálkodás gazdaságpolitikai kérdés, de a szélesebb körű ötletgazdálkodás, az alkotóerő gazdálkodás az emberi erőforrással való gazdálkodásnak szerintem nem elhanyagolható része.**

Elgondolkodtatónak tartom, hogy a szabadalmi rendszert és általában a műszaki alkotások jogvédelmét elsősorban jogi problémának tekintik, holott az iparjogvédelmi eszközökkel védhető műszaki alkotások lényegében magasabb minőségű, jelentősebb ötletek, újítások. A szabadalmi rendszerrel kapcsolatos kérdéseket ***csak másodsorban tekintik műszaki kérdésnek és a gazdaságpolitikai vetület a közgazdászok látókörében nem jelenik meg teljes súlyával, marginális kérdésként kezelik. A helyes sorrend fordított lenne: a gazdaságpolitika szolgálata a legfontosabb***, mert ott jelentkezik a jogvédelem

hatékonysága és a jogalkotást a gazdaságpolitika céljainak szem előtt tartásával kellene végezni. Annál is inkább ez a sorrend lenne a helyes, mert a gazdasággal kapcsolatos jogalkotás során - más területeken - ez egyértelmű.

Szeretném ismét hangsúlyozni, hogy az egészséges társadalom, az emberi erőforrás jobb kiaknázhatósága érdekében **fontosnak tartom az „igazi” alkotó(k) azonosíthatóságát.** A megvalósítás egy lehetséges módjára is javaslatot tettem annak tudatában, hogy elképzelhető más, esetleg gyorsabb és célravezetőbb megoldást is találni. A példában leírt javaslaton keresztül a Magyar Iparjogvédelmi Egyesület újítási szakosztályának vezetőjeként szerzett tapasztalataimat kívántam az érdeklődőkkel megosztani, annak reményében, hogy **talán akadnak olyanok az**

¹² Dr. Günther Höckel: Keiner ist so klug wie alle. 1964 ECON-Verlag Düsseldorf - Wien

utánunk következő generációkból, akik a probléma megoldásának szükségességét felismerik és hajlandók az itt vázolt célok elérése érdekében munkálkodni.